

İLKÖĞRETİM ÖĞRENCİLERİNİN DERS DIŞI ETKİNLİKLERİNİ TERCİH ETME NEDENLERİ

Erdoğan Köse

Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi
erdogank@atauni.edu.tr

Özet

Bu çalışmanın amacı, Erzurum il merkezindeki ilköğretim okulu öğrencilerinin ders dışı etkinliklerini niçin tercih ettiklerini incelemektir. Çalışmada survey yöntemi kullanılmış ve veriler anket yoluyla elde edilmiştir. Elde edilen bulgulara göre, öğrencilerin ders dışı etkinlikleri seçmede cinsiyetin anlamlı bir etken olmadığı, sınıf düzeyinin ve ailenin sosyo-ekonomik durumunun önemli bir etken olduğu ortaya çıkmıştır. Ayrıca, öğrencilerin ders dışı etkinlikleri, bilinçli olarak kendilerine fayda sağlaması için seçtikleri görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: İlköğretim okulu, ders dışı etkinlik, tercih

THE REASONS OF THE PRIMARY SCHOOL CHILDREN ON CHOOSE THE OUT OF CLASS ACTIVITIES

Abstract

The aim of this study is to investigate on why the primary school children in the city centre have chosen the out of class activities in Erzurum. It was used the survey method and also applied the questionnaire for collecting data in the study. In according to findings, it was found that the sex of children didnot effect meaningfully on choosing the out of class activities but the level of class grade and the socia-economic position of the students' families played an effective role. In addition to these, the pupils seemed to choose the out of class activities to get benefits for themselves.

Key Words: Primary school, the out of class activities, choose

Giriş

Ülkemizde ders içi etkinlikler daha çok bilişsel düzeyde yapılmakta ve çoğunlukla bilişsel davranışlar kazandırılmaktadır. Bu tür davranışlar da bireyin öğrendiklerini yaşama aktarmada güçlük çekmesine neden olmaktadır. Bundan dolayı, bireylere verilen eğitimle gerçek yaşam arasında kopukluk olduğu, genellikle eğitimciler tarafından eleştiri konusu olmaktadır. Ders dışı etkinlikler, belki de çocuğun bilişsel düzeyde kazandığı davranışların uygulanmasını kolaylaştıran ve onları yaşama hazırlayan etkinlikler olarak adlandırılabilir.

Ders dışı etkinlikleri, öğrencinin gelişimi ve eğitimin genel amaçları açısından formal eğitim etkinliklerinden ayırmak mümkün değildir. Bu tür etkinliklerle ilgili yapılan tanımlar incelendiğinde, böyle bir ayırımın yapılmadığı da açıkça görülmektedir. Ders dışı etkinlikler, okulda veya okul dışında, eğitimin amaçlarına uygun olarak, öğrencilerin ilgi ve istekleri doğrultusunda, kişiliklerini geliştirmek için, okul yönetiminin bilgisi ve öğretmenin rehberliği altında yapılan, planlı, programlı ve düzenli çalışmalar olarak tanımlanmaktadır (Binbaşıoğlu 2000; 9). Ders dışı etkinliklerin kendilerine özgü özel amaçlarının yanında, aynı zamanda Millî Eğitimin ve okulun amaçları da bu etkinliklerin genel amaçlarıdır. Burada önemli olan, öğrencilerin ders dışı zamanlarını kontrol edebilmektir. Bunun için de, okulun, ailenin ve çevrenin bu konuda işbirliği içinde olması gerekmektedir. Ancak bu tür etkinliklerin planlanması, uygulanması ve değerlendirilmesi daha çok okulun görevidir. Thomas Gutowski'nin de belirttiği gibi, ders dışı program etkinlikleri okul merkezli bir sosyal yaşam organizasyonudur (Soderburg 1997; 5).

Ders dışı etkinliklerle ilgili yapılan araştırmalar, genellikle, bu tür etkinliklerin, ders (akademik) başarısına, okul kültürünün algılanmasına, liderlik yeteneklerinin ortaya çıkarılmasına ve geliştirilmesine, benlik gelişimine, sosyal ve ahlak gelişimine, boş zamanları verimli değerlendirmeye, demokratik bir tutum kazanmaya vb. olumlu etkilerinin olduğunu göstermektedir (Köse 2003; 205-206). Zaten toplum ve ailelerin eğitimden beklentisi, gelecek nesillerinin bu tür özellikleri kazanmalarıdır. Bu anlamda, ders dışı etkinlikler, toplumun beklentileri doğrultusunda çocukların yetişmesinde ve eğitimin amaçlarının gerçekleştirilmesinde formal eğitim etkinlikleri kadar önemlidir denilebilir. O halde, bu tür etkinlikler için öğrencilere yeterince fırsatlar verilmeli ve çeşitli olanaklar sunulmalıdır. Öğrencilere fırsat ve olanaklar sunulurken, elbette öğrenciler kendi başlarına bırakılmamalıdır. Bunun için, öğrencilerin ders dışındaki etkinlikleri, öğretmenler tarafından kontrol edilmelidir.

Ders dışı etkinlikler, okul içinde ve daha çok da okul dışında gerçekleşmektedir. Her ne kadar, bu tür etkinlikler, okul yönetiminin bilgisi dahilinde ve öğretmenin rehberliğinde yapılırsa da; çocuk, çoğu boş zaman uğraşlarını okul saatleri dışında ve ailesinin gözetiminde yapmaktadır. Dolayısıyla, çocukta boş zaman değerlendirme konusunda arzulanan tutum ve davranışları oluşturmak, bilinçlendirmek için, sistemli bir çabayı okul ve aile birlikte göstermelidir (Tezcan, 1980, s.176). Bu işbirliği, hem öğrencilerin okuldaki boş zamanları, hem de okul dışındaki boş zamanları için gereklidir. Ayrıca okul ve ailenin yanında, okulun içinde bulunduğu çevre ve toplum da, bu tür etkinliklerin içine çekilmelidir. Bu organizasyonu da, okulun sağlaması gerekir.

Toplumun bir parçası olması ve görevi nedeniyle okul, insanlarla en geniş ve yararlı ilişkiler geliştirmek yönünden önemli sorumluluklar yüklenmiştir (Kıncal, 2000, s.131). Ders dışı etkinlikler doğası gereği, okulun çabası yanında, bazı destekleri de gerektirmektedir.

Günümüzde özellikle gelişmiş ülkeler, eğitim-öğretim hizmetlerinin yalnız sınıfta yapılamayacağını anlamışlar ve öğrencilerin sınıf ve okul dışı zamanlarını da kontrol etmek amacıyla, okulun fiziksel olanaklarını arttırmışlardır. Bunun yanında, eğitim kurumları, okul rehber ve danışmanları, program geliştirme, özel eğitim, sağlık, spor, ölçme ve değerlendirme servislerinde görev alan personeli azami düzeye çıkarmanın yollarını aramakta ve her türlü çalışma ve araştırmaları yürütmektedir (Demirtaş, 1988, s.57). Günümüzün modern eğitim kurumları, hem ders içi nitelikli etkinliklerle, hem her türlü fiziksel olanaklarla ve hem de eğitim-öğretim hizmetlerinde nitelikli personelle donanmış kurumlardır. Böyle okullarda, öğrenciler ders dışı zamanlarının büyük bir bölümünü de, planlı ve düzenli bir şekilde, görevli personel nezaretinde geçirmektedir. Bundan dolayı, öğrencilerin boş zamanlarını kontrollü bir şekilde değerlendirmelerinin en uygun yolu, ders dışı etkinliklerle ilgili okulda altyapı oluşturmaktır. Öğrencilerin ders dışı zamanlarını etkili ve verimli bir şekilde geçirebilecekleri ve istedikleri etkinlikleri yapabilecekleri yerleri ve olanakları okul sunmalıdır.

Ders dışı etkinliklerin amaçlarına ulaşabilmesi, büyük ölçüde bu etkinliklerin verimli bir şekilde organize edilmesine bağlıdır. Bu etkinlikleri, eğitim-öğretim etkinlikleriyle birlikte düşünmek, organizasyonun ilk aşamasıdır. Bu organizasyonun yapılması, okul yönetiminin görevidir ve aynı zamanda organizasyonun işleyişinin kontrolünü ve denetimini de okul yönetimi yapar. Yapılacak etkinliklerin planlanması, rehber öğretmen ve katılan öğrenciler tarafından yapılır. Öğretmen, etkinliklerin yürütülmesinde öğrencilere rehberlik eder. Öğrenciler, görev dağılımlarını, çalışmaların yürütülmesini kendileri belirlerler. Yapılan faaliyetlerin sonucunda, etkinlik raporları öğrenciler tarafından düzenlenir, rehber öğretmen tarafından kontrol edilir ve okul yönetimi tarafından da değerlendirilmesi yapılır (Hesapçioğlu, 1994, s.346-347). Planlı, programlı ve bilinçli bir ders dışı organizasyonunun yapılamaması, bu tür etkinlikleri faydasız kılabilmektedir. Bundan dolayı, ders dışı etkinliklerin organizasyonunda okul yöneticileri, rehber öğretmenler ve katılan öğrenciler üzerlerine düşen görevleri ve sorumlulukları gerektiği gibi yapmalıdırlar.

Doğası gereği ders dışı etkinlikler, tamamen öğrencinin isteğine bağlı olan ve öğrencinin etkin bir şekilde rol aldığı etkinliklerdir. Bunun için, öğrencilerin gözünde bir angarya olarak algılanmaz, çünkü bunlar, normal ders programlarının konularına doğrudan bağlı değil ve özellikleri itibarıyla da kuru bir ders değildir (Hesapçioğlu 1994; 343). Öğrencinin ilgi ve isteğinin yanında, bu etkinliklerin sağlıklı bir şekilde yapılabileceği ortamların da olması gerekmektedir. Özellikle okul bahçesi, spor salonu, özel yetenek salonları, kütüphane ve okuma salonu vb. asgari gereçlerdir. Bu konuda gelişmiş ülkeler, hem ders dışı etkinliklere ve hem de bununla ilgili gerekli altyapı olanaklarına gerekli önemi vermektedirler. Örneğin; Japonya'da her öğrenci ilköğretim 4. sınıftan itibaren en az bir ders dışı etkinlik seçmek zorundadır. Bunun yanında, bütün

öğrenciler, formal dersler bittikten sonra günlük iki saat seçtiği ders dışı etkinlikle ilgili okulda çalışmak zorundadır (Güvenç 1992; 294). Ayrıca, çoğu Avrupa ülkesinde herhangi bir öğretim kademesinde alınan ders dışı etkinlikle ilgili sertifika, bir üst öğrenim için önemli bir kriter olmaktadır (Gholson 1985; 18). Bu tür etkinlikler, bugün Amerikan okullarında okul yaşamının bir parçası haline gelmiş ve özellikle özel okullar bu etkinliklerle okullarının reklamlarını yapmaktadırlar (Suzuki, 1998, s.4-5).

Genel anlamda, ders dışı etkinliklerin işlevlerini aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür (Hesapçıoğlu 1994; 344-345):

1. Sosyal, ahlaki, zihinsel, bedensel ve psikolojik yönlerden öğrenciyi bir bütün olarak geliştirmek,
2. Öğrencilerin ilgi duydukları alanlarda yeteneklerinin gelişmesine yardımcı olmak,
3. Öğrencilerin, özellikle toplumsal, kültürel değerlerle ilgili bilgi, beceri ve alışkanlıklar kazanarak iyi bir vatandaş olmalarına yardımcı olmak,
4. Öğrencilerin boş zamanlarını verimli geçirmeleri için, onlarda değerli eğlence ilgileri uyandırmak,
5. Çocuğa yaşamı olduğu gibi yaşatma olanağı sağlamak,
6. Öğrenciyi yaparak-yaşayarak demokratik yaşama alıştırmak,
7. Öğrencilerin kendi etkinliklerini ve özgürlüklerini kullanarak yaratıcı düşünme alışkanlıklarını geliştirmek,
8. Öğrencilerin meslek seçmelerine ve seçtikleri meslekle ilgili deneyim kazanmalarına yardımcı olmak,
9. Öğrencilerin liderlik ve yöneticilik yeteneklerini geliştirmek,
10. Öğrencilerde etkili ve verimli bir okul kültürü oluşturmak,
11. İşbirliği, yarışma, sorumluluk alma, çalışma, başarma, hoşgörülü olma, sevilme, sevme gibi evrensel değerleri kazanmasına yardımcı olmak,
12. Akademik olarak (derste) kazanılan davranışların pekiştirilmesini sağlamak veya eksiklerini tamamlamaktır. Bunların yanında, okul programlarını zenginleştirmek, çevreyi tanımak, diğer insanlara ve fikirlere değer vermek, okulun rutinleşmiş havasını değiştirmek gibi ilave birçok görevden de söz edilebilir.

Kısaca özetlemek gerekirse bu tür etkinliklerin, bireyin bir bütün olarak gelişimine katkıda bulunma, ilgi duyulan alanda yeteneklerin gelişimine yardımcı olma, toplumsal ve kültürel alışkanlıkların kazanılması, boş zamanların verimli olarak kullanılması, demokrasi bilincinin kazanılması, meslek seçimine katkısı, okul kültürünün kazanılması, liderlik ve yöneticilik becerilerinin geliştirilmesi gibi işlevleri bulunmaktadır. Ders dışı etkinlikler, öğrencinin etkinliğini ön plana çıkaran ve öğrenciye sorumluluklar kazandırmayı amaçlayan etkinliklerdir. Bunun için, öğrencinin görev alacağı ders dışı etkinlikleri kendisinin seçmesi ve alacağı sorumlulukları da kendisinin alması esastır.

Problem

Bu çalışmanın amacı, ilköğretim öğrencilerinin katıldıkları ders dışı etkinlikleri niçin seçtiklerini ortaya koymak, aynı zamanda cinsiyete, sınıf düzeyine ve ailelerinin sosyo-ekonomik durumuna göre tercihlerinin değişip değişmediğini açıklamaya çalışmaktır. Bu temel amaç doğrultusunda, Erzurum ilindeki ilköğretim öğrencilerinin ders dışı etkinlikleri tercih etme nedenlerinin neler olduğu araştırmanın problemi oluşturmaktadır. Problemin çözümü için aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. İlköğretim öğrencileri ders dışı etkinliklere katılmakta bilinçliler mi?
2. Ders dışı etkinlikleri tercih etmede cinsiyet önemli bir etken midir?
3. Farklı sınıf düzeyindeki (4., 6. ve 8. sınıf) öğrencilerin tercihleri arasında bir farklılık var mıdır?
4. Ailelerin sosyo-ekonomik durumları öğrencilerin tercihlerini farklılaştırmakta mıdır?

Yöntem

Araştırma tarama modelinde, survey (betimleme) yöntemiyle yapılmıştır. Araştırmanın evrenini, Erzurum il merkezindeki 92 ilköğretim okulu oluşturmaktadır. Örneklem olarak da, 2003-2004 öğretim yılında, il merkezinde tabakalama örnekleme yöntemiyle, 14 ilköğretim okulu ve bu okulların 4., 6. ve 8. sınıflarından 3.000 öğrenci seçilmiştir. Örnekleme alınan okullar seçilirken, okulların içinde buldukları çevrenin sosyo-ekonomik durumu (alt, orta ve üst sosyo-ekonomik düzey) ve okulların merkezi ve kenar mahallelerde olup olmama durumları göz önünde bulundurulmuştur. Örneklem oluşturulurken öncelikle, okulun sunduğu olanakların, öğrencilerin ders dışı etkinliklere katılımı üzerinde etkili olacağı düşüncesiyle, Erzurum il merkezindeki ilköğretim okullarının gelişmişlik durumlarını tesbit etmek için, İl Millî Eğitim Müdürlüğü'nün verilerinden yararlanarak, üst, orta ve alt gelişmişlik düzeyine göre ilköğretim okulları ayrılmıştır. Bu belirlemeden sonra, beş sınıflı ilköğretim okulları ile üç sınıflı ilköğretim okulları (eski sistemdeki ilkököl ve ortaokullar) örneklem kapsamından çıkartılmıştır. Daha sonra, sekiz sınıflı birarada öğrenim gören farklı gelişmişlik düzeyindeki ilköğretim okullarından, üst düzey 4, orta düzey 4 ve alt düzey 6 okul mümkün olduğu kadar tüm semtleri kapsayacak şekilde seçilmiştir. Seçilen bu ilköğretim okullarının 4., 6. ve 8. sınıflarında öğrenim gören, her düzeyden 1.000'er öğrenci olmak üzere, 3.000 öğrenci örneklem olarak seçilmiştir.

Erzurum il merkezinde bulunan 14 ilköğretim okulu öğrencilerinin 4., 6. ve 8. sınıf öğrencilerine araştırmacı tarafından hazırlanan ve geçerlik-güvenirlik çalışması yapılan anketle veriler elde edilmiştir. Güvenirlik için, Cronbach Alpha Katsayısı kullanılmış ve alpha değeri; 0.9278 olarak bulunmuştur. Buna göre, anketin güvenirlik düzeyi yeterlidir. Ayrıca geçerlik için de, uzman görüşleri alınmış, güvenirlik uygulaması sırasında öğrencilerden ve öğretmenlerden dönütler alınmıştır. Özellikle öğrencilerin anlayamadığı, veya farklı anlamlar çıkardığı maddeler ya anketten çıkarılmış ya da düzeltilerek ankete son şekli verilmiştir. Öğrenci anketini oluşturan sorular, üç bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde, öğrencilere ilişkin kişisel bilgiler; ikinci bölümde, ders dışı etkinliklerle ilgili genel bilgileri içeren sorular ve üçüncü bölümde ise, öğrencilerin ders dışı etkinliklere nasıl katıldığı, katılma amaçları, okulun sunduğu olanaklar, okul kültürünü algılama ve akademik başarı ile ilgili sorular yer almaktadır. Üçüncü bölümde ise, her bir cümlelerin karşısında bulunan 'kesinlikle katılıyorum', 'katılıyorum', 'fikrim yok', 'katılmıyorum' ve 'kesinlikle katılmıyorum' seçenekleri bulunmaktadır. Öğrenciden bu beş seçenekten kendisine uygun olan seçeneği işaretlemesi istenmektedir.

Anketlerin uygulamasında 4., 6. ve 8. sınıf öğretmenleri, soruların nasıl cevaplandırılacağı konusunda bilgilendirilmiş ve yanlış ve eksik cevaplandırmalar önlenmeye çalışılmıştır. Anket formları toplandıktan sonra, 177 anket formunun eksik veya yanlış doldurulduğu, 2.823 anket formunun ise eksiksiz doldurulduğu tespit edilmiştir. Bu öğrencilerden yaklaşık 1/3'ünün (975) ders dışı etkinliklere katılmadığı, 1848 öğrencinin ise en az bir ders dışı etkinliğe katıldığı saptanmıştır. Daha sonra bu veriler, bilgisayar aracılığıyla SPSS paket programına, araştırmanın alt problemlerine uygun olarak yüklenmiştir. Verileri analiz etmek için, frekans, yüzdelik, t testi ve varyans analizi istatistiksel teknikleri kullanılmış ve bulgular değerlendirilip yorumlanmıştır.

Bulgular ve Yorum

1. İlköğretim Öğrencilerinin Kişisel Özellikleri ve Ders Dışı Etkinliklere Katılıp Katılmamaları ile İlgili Genel Görünüm

Tablo 1: Öğrencilerin Kişisel Görünümleri ile İlgili Yüzde ve Frekanslar

Özellikler		Frekans	Yüzde(%)
Cinsiyet	Erkek	985	53.3
	Kız	863	46.7
Sınıf Düzeyi	4. Sınıf	542	29.3
	6. Sınıf	617	33.4
	8. Sınıf	689	37.3
Ailenin Aylık Geliri	500 Milyon ve altı	1229	66.5
	500 Milyon-1 Milyar	489	26.1
	1 Milyar ve üstü	136	7.4
Ders Dışı Etkinliklere Katılmama Nedeni	Etkinliklere katılmayı sevmiyorum	245	25.2
	Ailem istemiyor	384	39.3
	Bir faydası yok	64	6.5
	Derslerimi engelliyor	282	29.0
Etkinliklere Nasıl Katıldığı	Kendi isteğimle katıldım	1441	51.0
	Arkadaşlarım katıldığı için katıldım	538	19.1
	Ailem önerdi	736	26.1
	Öğretmenlerim önerdi	640	22.7

Araştırma kapsamına giren öğrenciler cinsiyet açısından, erkek öğrenciler (%53) fazla olmakla birlikte, kız öğrenciler de (%47) erkek öğrencilerin oranına yakın olarak görülmektedir. Başta üç farklı sınıf düzeyindeki öğrencilere eşit olarak anket formlarının dağıtılmasına rağmen, ders dışı etkinliklere en az katılan öğrenci grubu olarak 4. sınıfların görülmesi normal karşılanabilir. Çünkü bu yaştaki öğrenciler henüz küçüktür ve okulların sunduğu sınırlı olanaklardan onlar çok fazla yararlandırılmayabilirler veya aileler bu yaşta bu tür etkinliklere sıcak bakmayabilirler. Ailenin aylık ekonomik geliri incelendiğinde, yoğunluk 500 milyona kadar olan alt ekonomik gelir grubunda (%66.5) görülmektedir. Ders dışı etkinliklerin birçoğunun, özellikle ailelere bir kısım maddi yükümlülükler getirdiği düşünülecek olursa, bu ailelerin, çocuklarının bu tür etkinliklere katılmasını engellemesi normal karşılanabilir.

Ders dışı etkinliklere katılmayan öğrenciler, katılmama nedenlerini en yüksek oranda (%39.3) ailelerinin istememesi olarak görmekteyiz. Diğer nedenler ise daha çok öğrencilerin ders dışı etkinlikler hakkında yeterli bilgiye sahip olmamalarından kaynaklanabilmektedir. Öğrencilerin etkinliklere nasıl katıldığı konusunda, %51'i etkinliklere kendi istekleriyle katıldıklarını belirtmişlerdir. Bu durum, öğrencilerin ders dışı etkinlikleri başkalarının etkisinde kalmadan kendilerinin seçtiğini göstermektedir. Ancak öğrencilerin yaklaşık %20'si arkadaşlarından etkilenerek ders dışı etkinliği seçtiklerini ifade etmişlerdir. Bunun değişik nedenleri olabileceği gibi, bu öğrencilerin ders dışı etkinlikler konusunda yeterli bilgiye sahip olmadıkları da bir neden olarak düşünülebilir.

2. Öğrencilerin Ders Dışı Etkinlikleri Tercih Etme Nedenleri İle Cinsiyet Arasındaki İlişkiye Yönelik Bulgular

Tablo 2: Öğrencilerin Ders Dışı Etkinlikleri Tercih Etme Nedenleri İle Cinsiyet Arasındaki İlişki

Boyutlar	Cinsiyet	n	\bar{X}	S.S.	t	Önem Düzeyi
Kişilik Gelişimi	Erkek	985	37.9137	11.8041	-0.022	p=0.982 Anlamsız
	Kız	863	37.9258	11.4410		
		n	\bar{X}	SK	t	Önem Düzeyi
Liderlik Gelişimi	Erkek	985	2.6315	1.3141	-1.796	p=0.073 Anlamsız
	Kız	863	2.7404	1.2870		
		n	\bar{X}	SK	t	Önem Düzeyi
Boş Zamanı Değerlendirme	Erkek	985	2.4751	1.3982	1.297	p=0.195 Anlamsız
	Kız	863	2.3905	1.4008		
		n	\bar{X}	SK	t	Önem Düzeyi
Demokrasi Bilinci Kazanma	Erkek	985	5.3655	2.0954	-1.433	p=0.152 Anlamsız
	Kız	863	5.5052	2.0873		
		n	\bar{X}	SK	t	Önem Düzeyi
Meslek Seçimi	Erkek	985	5.1117	2.1107	-0.686	p=0.487 Anlamsız
	Kız	863	5.1866	2.5138		
		n	\bar{X}	SK	t	Önem Düzeyi
Derslere Katkı Sağlama	Erkek	985	12.8162	4.4112	0.071	p=0.944 Anlamsız
	Kız	863	12.8019	4.3079		
		n	\bar{X}	SK	t	Önem Düzeyi
Okul Kültürünü Algılama	Erkek	985	12.4954	4.5014	-1.703	p=0.089 Anlamsız
	Kız	863	12.8540	4.5342		

Tabloda da görüldüğü gibi, öğrencilerin ders dışı etkinlikleri tercih etme nedenleri; bir bütün olarak kişilik gelişimine katkı sağlaması, liderlik yeteneklerinin geliştirilmesi, boş zamanın verimli olarak değerlendirilmesi, uygulamalı olarak demokrasi bilincinin kazanılması, ileride yapılacak mesleğin seçilmesi, derslere katkı sağlaması ve okul kültürünün algılanması olarak yedi grupta toplanmıştır. Öğrencilerin cinsiyetlerine göre ders dışı etkinlikleri tercih etme nedenleri arasında anlamlı bir farklılaşma görülmemektedir. Bu da, ders dışı etkinlikleri tercih etmenin cinsiyetten bağımsız olduğunu göstermektedir. Yani, cinsiyetin ders dışı etkinlikleri tercih etmede önemli bir etken olmadığı söylenebilir.

3. Öğrencilerin Sınıf Düzeyleri ile Ders Dışı Etkinlikleri Tercih Etme Nedenleri Arasındaki İlişkiye Yönelik Bulgular

Tablo 3: Öğrencilerin Sınıf Düzeyleri ile Ders Dışı Etkinlikleri Tercih Etme Nedenleri Arasındaki İlişkiye Yönelik Ortalama ve Standart Sapmalar

Boyutlar	Sınıf Düzeyi	\bar{X}	S.S.
Kişilik Gelişimi	4. sınıf ⁽¹⁾	36.0406	11.6533
	6. sınıf ⁽²⁾	38.4538	11.6076
	8. sınıf ⁽³⁾	38.8924	11.4693
	Toplam	37.9090	11.6275
Liderlik Gelişimi	4. sınıf	2.5203	1.3190
	6. sınıf	2.7601	1.2959
	8. sınıf	2.7384	1.2853
	Toplam	2.6816	1.3023
Boş Zamanı Değerlendirme	4. sınıf	2.3155	1.4084
	6. sınıf	2.4652	1.4047
	8. sınıf	2.5015	1.3840
	Toplam	2.4348	1.3996
Demokrasi Bilinci Kazanma	4. sınıf	5.1882	2.0676
	6. sınıf	5.3630	2.1505
	8. sınıf	5.6788	2.0332
	Toplam	5.4293	2.0919
Meslek Seçimi	4. sınıf	4.9945	2.7147
	6. sınıf	5.2561	2.0895
	8. sınıf	5.1642	2.1340
	Toplam	5.1451	2.3070
Derslere Katkı Sağlama	4. sınıf	11.9133	4.3859
	6. sınıf	13.1135	4.2139
	8. sınıf	13.2326	4.3722
	Toplam	12.8056	4.3601
Okul Kültürünü Algılama	4. sınıf	12.3063	4.6320
	6. sınıf	12.9028	4.3399
	8. sınıf	12.7180	4.5702
	Toplam	12.6589	4.5170

n⁽¹⁾ 542

n⁽²⁾ 617

n⁽³⁾ 689

Tablo 3 ve 4 incelendiğinde, öğrencilerin ders dışı etkinlikleri tercih etme nedenleri ile sınıf düzeyleri arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu görülmektedir. Bir bütün olarak kişiliğini geliştireceği düşüncesiyle öğrencilerin ders dışı etkinlikleri tercih etmeleri ile öğrencilerin sınıf düzeyleri arasında, 0.05 önem düzeyinde, anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Yani, öğrencilerin bir bütün olarak kişiliklerinin gelişmesi yönündeki tercihlerini sınıf düzeyleri (4., 6. ve 8. sınıf) etkilemektedir. Yapılan Tukey Testi sonucunda, 4. sınıflardan 8. sınıflara doğru gidildikçe, ders dışı etkinliklerin öğrencilerin bir bütün olarak kişiliklerinin gelişmesine daha çok etkide bulunduğu görülmektedir. Bu

durum, öğrencilerin katıldıkları ders dışı etkinliklerde deneyim sahibi oldukça kendilerinde oluşan değişimleri daha iyi görebildikleri veya 4. sınıfların bu konuda henüz daha az bilinçli olabilecekleri ile açıklanabilir.

Tablo 4: Öğrencilerin Sınıf Düzeyleri ile Ders Dışı Etkinlikleri Tercih Etme Nedenleri Arasındaki İlişkiye Yönelik Varyans Analizi

Etkinlikleri Tercih Nedenleri	Varyans Analizi	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F Değeri	Önem Düzeyi
Kişilik Gelişimi	Gruplar Arası	2740.638	2	1370.319	10.237	P=0.000
	Gruplar İçi	246836.081	1844	133.859		
	Toplam Kareler	249576.719	1846			
Liderlik Gelişimi	Gruplar Arası	20.125	2	10.062	5.965	P=0.003
	Gruplar İçi	3110.683	1844	1.687		
	Toplam Kareler	3130.808	1846			
Boş Zamanı Değerlendirme	Gruplar Arası	11.339	2	5.670	2.900	P=0.055
	Gruplar İçi	3604.549	1844	1.955		
	Toplam Kareler	3615.888	1846			
Demokrasi Bilinci Kazanma	Gruplar Arası	77.037	2	38.519	8.877	P=0.000
	Gruplar İçi	8001.492	1844	4.339		
	Toplam Kareler	8078.530	1846			
Meslek Seçimi	Gruplar Arası	20.150	2	10.075	1.895	P=0.151
	Gruplar İçi	9804.964	1844	5.317		
	Toplam Kareler	9825.113	1846			
Derslere Katkı Sağlama	Gruplar Arası	615.448	2	307.724	16.458	P=0.000
	Gruplar İçi	34477.773	1844	18.697		
	Toplam Kareler	35093.221	1846			
Okul Kültürünü Algılama	Gruplar Arası	106.490	2	53.245	2.614	P=0.074
	Gruplar İçi	37558.620	1844	20.368		
	Toplam Kareler	37665.111	1846			

Ayrıca, liderlik gelişimlerine katkı sağlayacağı düşüncesiyle ders dışı etkinlikleri tercih etme ile sınıf düzeyi arasında anlamlı bir farklılaşma görülmüştür. Öğrencilerin sınıf düzeylerine göre, liderlik gelişimlerine katkıda bulunacağı yönündeki tercihleri değişmektedir. Yapılan Tukey Testi sonucunda, 4. sınıflara nazaran ders dışı etkinliklerin 6. ve 8. sınıf öğrencilerinin liderlik yeteneklerinin gelişmesine daha çok katkıda bulunduğu görülmektedir. Bu durum, özellikle 6. ve 8. sınıf öğrencilerinin içinde buldukları gelişim dönemleri ile ilişkili olabilir. Bunun yanında, demokrasi bilinci kazanmak amacıyla ders dışı etkinliklerin tercih edilmesi ile sınıf düzeyi arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Öğrencilerin sınıf düzeylerine göre, demokrasi bilinci kazanma yönündeki tercihleri değişmektedir. Yapılan Tukey Testi sonucunda, 4. sınıflardan 8. sınıflara doğru gidildikçe, ders dışı etkinliklerin öğrencilerin demokrasi bilincinin gelişmesine daha çok etkide bulunduğu görülmektedir.

Öğrencilerin formal olarak aldıkları derslerin daha iyi öğrenilmesi için ders dışı etkinlikleri tercih etme ile sınıf düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık görülmektedir. Yani, öğrencilerin sınıf düzeylerine göre, ders dışı etkinliklerin formal derslere katkıda bulunacağı yönündeki tercihleri değişmektedir. Yapılan Tukey Testi sonucunda, 4.

sınıflardan 8. sınıflara doğru gidildikçe, ders dışı etkinliklerin öğrencilerin derslerine daha çok olumlu katkıda bulunacağı düşüncesiyle bu etkinlikleri tercih ettikleri görülmektedir. Büyük sınıflara doğru gidildikçe formal eğitim ortamından daha çok sıkılma ve ders dışı etkinliklere daha çok yönelme söz konusu olabilir.

Öğrencilerin boş zamanı değerlendirme, meslek seçimi ve okul kültürünü algılama konularındaki tercihleri ile sınıf düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Yani öğrencilerin bu konulardaki tercihleri, buldukları sınıf düzeyleri ile ilgili değildir.

Sonuç olarak, öğrencilerin ders dışı etkinlikleri tercih etme nedenleri ile sınıf düzeyleri arasında farklılaşma görülmektedir. Daha çok bu farklılaşma 8. sınıflar lehine olup aşağı sınıflara inildikçe bu farklılaşma azalmaktadır. Yani, sınıf düzeyi yükseldikçe ders dışı etkinlikleri tercih etme nedenlerindeki farklılaşma da artmaktadır.

4. Öğrencilerin Ailelerinin Ekonomik Durumu ile Ders Dışı Etkinlikleri Tercih Etme Nedenleri Arasındaki İlişkiye Yönelik Bulgular

Tablo 5: Öğrencilerin Ailelerinin Ekonomik Durumu ile Ders Dışı Etkinlikleri Tercih Etme Nedenleri Arasındaki İlişkiye Yönelik Ortalama ve Standart Sapmalar

Boyutlar	Ekonomik Düzey	\bar{X}	S.S.
Kişilik Gelişimi	500 Milyon ve Altı	38.5191	11.5175
	500 Milyon-1 Milyar	37.0683	11.7113
	1 Milyar ve Üstü	35.5221	11.9759
	Toplam	37.9194	11.6328
Liderlik Gelişimi	500 Milyon ve Altı	2.7396	1.2828
	500 Milyon-1 Milyar	2.5983	1.3186
	1 Milyar ve Üstü	2.4632	1.3873
	Toplam	2.6824	1.3023
Boş Zamanı Değerlendirme	500 Milyon ve Altı	2.4784	1.3918
	500 Milyon-1 Milyar	2.3892	1.4104
	1 Milyar ve Üstü	2.2132	1.4163
	Toplam	2.4356	1.3997
Demokrasi Bilinci Kazanma	500 Milyon ve Altı	5.4890	2.0217
	500 Milyon-1 Milyar	5.2754	2.2054
	1 Milyar ve Üstü	5.4559	2.2864
	Toplam	5.4307	2.0922
Meslek Seçimi	500 Milyon ve Altı	5.1993	2.3940
	500 Milyon-1 Milyar	5.0393	2.0924
	1 Milyar ve Üstü	5.0515	2.2355
	Toplam	5.1466	2.3074
Derslere Katkı Sağlama	500 Milyon ve Altı	1.0407	4.2515
	500 Milyon-1 Milyar	12.4182	4.5232
	1 Milyar ve Üstü	12.1103	4.6199
	Toplam	12.8095	4.3621
Okul Kültürünü Algılama	500 Milyon ve Altı	12.8788	4.5146
	500 Milyon-1 Milyar	12.3085	4.5001
	1 Milyar ve Üstü	11.9706	4.5100
	Toplam	12.6629	4.5190

Tablo 6: Öğrencilerin Ailelerinin Ekonomik Durumu ile Ders Dışı Etkinlikleri Tercih Etme Nedenleri Arasındaki İlişkiye Yönelik Varyans Analizi

Etkinlikleri Tercih Nedenleri	Varyans Analizi	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F Değeri	Önem Düzeyi
Kişilik Gelişimi	Gruplar Arası	1573.507	2	786.753	5.844	P=0.003 Anlamlı
	Gruplar İçi	248367.480	1845	134.617		
	Toplam Kareler	249940.986	1847			
Liderlik Gelişimi	Gruplar Arası	13.970	2	6.985	4.132	P=0.016 Anlamlı
	Gruplar İçi	3118.575	1845	1.690		
	Toplam Kareler	3132.545	1847			
Boş Zamanı Değerlendirme	Gruplar Arası	10.018	2	5.009	2.561	P=0.077 Anlamsız
	Gruplar İçi	3608.319	1845	1.956		
	Toplam Kareler	3618.337	1847			
Demokrasi Bilinci Kazanma	Gruplar Arası	15.920	2	7.960	1.820	P=0.162 Anlamsız
	Gruplar İçi	8069.214	1845	4.374		
	Toplam Kareler	8085.134	1847			
Meslek Seçimi	Gruplar Arası	10.207	2	5.104	0.959	P=0.384 Anlamsız
	Gruplar İçi	9823.052	1845	5.324		
	Toplam Kareler	9833.259	1847			
Derslere Katkı Sağlama	Gruplar Arası	206.121	2	103.061	5.442	P=0.004 Anlamlı
	Gruplar İçi	34938.831	1845	18.937		
	Toplam Kareler	35144.952	1847			
Okul Kültürünü Algılama	Gruplar Arası	183.120	2	91.560	4.500	P=0.011 Anlamlı
	Gruplar İçi	37535.853	1845	20.345		
	Toplam Kareler	37718.973	1847			

Tablo 5 ve 6 incelendiğinde, genel olarak ders dışı etkinlikleri tercih nedeni ile ailenin sosyo-ekonomik durumu arasında bir ilişki bulunmaktadır. Bir bütün olarak kişiliğini geliştireceği düşüncesiyle öğrencilerin ders dışı etkinlikleri tercih etmeleri ile öğrencilerin ailelerinin sosyo-ekonomik durumu arasında, 0.05 önem düzeyinde, anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Yani, öğrencilerin bir bütün olarak kişiliklerinin gelişmesi yönündeki tercihlerini ailenin sosyo-ekonomik durumu (4., 6. ve 8. sınıf) etkilemektedir. Yapılan Tukey Testi sonucunda, bir bütün olarak kişilik gelişimini etkilediği için ders dışı etkinlikleri tercih eden ve ailesi alt sosyo-ekonomik gruba dahil olan öğrenciler, aileleri üst sosyo-ekonomik gruba dahil öğrencilere göre daha çok farklılaşmışlardır. Yani ailesinin sosyo-ekonomik durumu düşük olan öğrenciler, ders dışı etkinliklerin kişiliklerini daha çok geliştireceğini vurgulamışlardır. Bu durum, aileleri alt sosyo-ekonomik gelir grubuna ait olan öğrencilerin bu ekonomik durumu kabullenmemeleri veya katıldıkları ders dışı etkinliklerden çok şeyler bekledikleri anlamına gelebilir.

Ayrıca, liderlik gelişimlerine katkı sağlayacağı düşüncesiyle ders dışı etkinlikleri tercih etme ile ailenin sosyo-ekonomik durumu arasında anlamlı bir farklılaşma görülmüştür. Öğrencilerin ailelerinin sosyo-ekonomik durumuna göre, liderlik gelişimlerine katkıda bulunacağı yönündeki tercihleri değişmektedir. Yapılan Tukey Testi sonucunda, liderlik yeteneklerini geliştirdiği için ders dışı etkinlikleri tercih eden ve ailesi alt sosyo-ekonomik gruba dahil olan öğrenciler, aileleri üst sosyo-ekonomik gruba dahil öğrencilere göre daha çok farklılaşmışlardır.

Öğrencilerin formal olarak aldıkları derslerin daha iyi öğrenilmesi için ders dışı etkinlikleri tercih etme ile ailelerin sosyo-ekonomik durumu arasında anlamlı bir farklılık görülmektedir. Yani, öğrencilerin sınıf düzeylerine göre, ders dışı etkinliklerin formal derslere katkıda bulunacağı yönündeki tercihleri değişmektedir. Yapılan Tukey Testi sonucunda, derslerine olumlu katkı sağladığı için ders dışı etkinlikleri tercih eden ve ailesi alt sosyo-ekonomik gruptan itibaren üst sosyo-ekonomik gruba doğru gidildikçe farklılaşma azalmaktadır. Bunun yanında, okul kültürünü algılamaya katkısı açısından ders dışı etkinlikleri tercih etme ile ailenin sosyo-ekonomik durumu arasında anlamlı bir farklılaşma görülmektedir. Yapılan Tukey Testi sonucunda, okul kültürünü algılamaya katkıda bulunduğu için ders dışı etkinlikleri tercih eden ve ailesi orta sosyo-ekonomik gruba dahil olan öğrenciler, aileleri alt sosyo-ekonomik gruba dahil öğrencilere göre daha çok farklılaşmışlardır.

Öğrencilerin boş zamanı değerlendirme, demokrasi bilinci kazanma ve meslek seçimi konularındaki tercihleri ile ailelerin sosyo-ekonomik durumları arasında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Yani öğrencilerin bu konulardaki tercihleri, ailelerinin sosyo-ekonomik durumlarıyla ilgili değildir.

Sonuç olarak, öğrencilerin ders dışı etkinlikleri tercih etme nedenleri ile ailelerin sosyo-ekonomik durumları arasında farklılaşma görülmektedir. Daha çok bu farklılaşma alt sosyo-ekonomik gruba dahil öğrenciler lehine olup ailesinin geliri üst sosyo-ekonomik gruba doğru gidildikçe bu farklılaşma azalmaktadır. Yani, ailelerin sosyo-ekonomik durumu yükseldikçe ders dışı etkinlikleri tercih etme nedenlerindeki farklılaşma da azalmaktadır.

Sonuç ve Öneriler

Sonuç

Araştırma kapsamına giren öğrenciler cinsiyet açısından birbirlerine yakın olarak görülmektedir. Başta üç farklı sınıf düzeyindeki öğrencilere eşit olarak anket formlarının dağıtılmasına rağmen, ders dışı etkinliklere en az katılan öğrenci grubu olarak 4. sınıflar görülmektedir. Ailenin aylık ekonomik geliri incelendiğinde, yoğunluk 500 milyona kadar olan alt ekonomik gelir grubunda görülmektedir. Ders dışı etkinliklerin birçoğunun, özellikle ailelere bir kısım maddi yükümlülükler getirdiği düşünülecek olursa, bu ailelerin, çocuklarının bu tür etkinliklere katılmasını engellemesi anlaşılabilir. Ders dışı etkinliklere katılmayan öğrenciler, katılamama nedenlerini en yüksek oranda ailelerinin istememesi olarak görmekteyler. Öğrencilerin etkinliklere nasıl katıldığı konusunda, %51'i etkinliklere kendi istekleriyle katıldıklarını belirtmişlerdir. Bu durum, öğrencilerin ders dışı etkinlikleri başkalarının etkisinde kalmadan kendilerinin seçtiğini göstermektedir.

Öğrencilerin ders dışı etkinlikleri tercih etme nedenleri; bir bütün olarak kişilik gelişimine katkı sağlaması, liderlik yeteneklerinin geliştirilmesi, boş zamanın verimli olarak değerlendirilmesi, uygulamalı olarak demokrasi bilincinin kazanılması, ileride yapılacak mesleğin seçilmesi, formal derslere katkı sağlaması ve okul kültürünün algılanması olarak yedi grupta toplanmıştır. Öğrencilerin cinsiyetlerine göre ders dışı

etkinlikleri tercih etme nedenleri arasında anlamlı bir farklılaşma görülmemiştir. Öğrencilerin ders dışı etkinlikleri tercih etme nedenleri ile sınıf düzeyleri arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu görülmüştür. Öğrencilerin ders dışı etkinlikleri tercih etme nedenleri ile sınıf düzeyleri arasında farklılaşma görülmektedir. Daha çok bu farklılaşma 8. sınıflar lehine olup aşağı sınıflara inildikçe azalmaktadır. Yani, sınıf düzeyi yükseldikçe ders dışı etkinlikleri tercih etme nedenlerindeki farklılaşma da artmaktadır. Genel olarak, ders dışı etkinlikleri tercih nedeni ile ailenin sosyo-ekonomik durumu arasında bir ilişki bulunmaktadır. Öğrencilerin ders dışı etkinlikleri tercih etme nedenleri ile ailelerin sosyo-ekonomik durumları arasında farklılaşma görülmektedir. Daha çok bu farklılaşma, alt sosyo-ekonomik gruba dahil öğrenciler lehine olup ailesinin geliri üst sosyo-ekonomik gruba doğru gidildikçe azalmaktadır. Yani, ailelerin sosyo-ekonomik durumu yükseldikçe öğrencilerin ders dışı etkinlikleri tercih etme nedenlerindeki farklılaşma da azalmaktadır.

Sonuç olarak, öğrenciler ders dışı etkinlikleri bilinçli olarak, kendi istekleri doğrultusunda tercih etmişlerdir. Ders dışı etkinlikleri seçerken öğrenciler, bazı düşüncelerini de ön plana çıkarmaktadırlar. Ayrıca öğrencilerin ders dışı etkinlikleri tercih etme nedenleri, cinsiyetten bağımsız, ancak sınıf düzeyi ve ailelerin sosyo-ekonomik durumları ile ilişkilidir.

Öneriler

Ülkemiz eğitim sisteminde ders dışı etkinlikler, yeterinde değerlendirilememekte ve öğrencilerin gelişimleri doğrultusunda istenilen seviyede kullanılmamaktadır. Bunun için, öncelikle okul yöneticilerinden itibaren okul personeli, aileler ve toplum bilinçlendirilmelidir. Ayrıca ders dışı etkinliklerle ilgili okulların hem fiziki olanakları ve hem de kalifiye elemanları artırılmalıdır. Çünkü, özellikle küçük sınıflardaki öğrencilerin bu etkinlikleri tercih etme olanakları daha az görülmektedir.

Öğrencilerin çoğunluğu ders dışı etkinlikleri bilinçli olarak kendi istekleriyle seçmişlerdir. Ancak bir kısmı (%20) arkadaşlarının etkisiyle ders dışı etkinlikleri seçtiklerini belirtmişlerdir. Bu durum, bazı öğrencilerin ders dışı etkinlikleri bilinçsiz seçtiklerini göstermektedir. Bunun yanında, ders dışı etkinlikleri seçmeyen öğrencilerin de derslerini engelleme gibi kaygıları bulunmaktadır. Bunun için, özellikle sınıf öğretmenlerinin öğrencileri bu konuda bilgilendirmeleri gerekmektedir.

Kaynakça

- Berk, L. ve Goeble, B. (1987). "Patterns of Extracurricular Participation from High School to Collage", American Journal of Education. V:95, n:3, (p.468-485).
- Binbaşıoğlu, Cavit (1985). "Ders Dışı Etkinliklerin Değerlendirilmesi", Çağdaş Eğitim. Sayı:97, Ankara (s.7-13).
- Binbaşıoğlu, Cavit (2000). Okulda Ders Dışı Etkinlikler. MEB Öğretmen Kitapları Dizisi, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Demirtaş, Abdullah (1988). "Temel Eğitimimizin Temel Sorunları", Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi. Sayı:3, Ankara (s.51-63).
- Ergün, Mustafa (1995). Bilimsel Araştırmalarda Bilgisayarla İstatistik Uygulamaları:

SPSS for Windows. Ocak Yayınları, Ankara.

Gholson, Ronald E. (1985). "Student Achievement and Co-Curricular Activity Participation", NASSP Bulletin. V:69, n:483, (p.17-20).

Güvenç, Bozkurt (1992). Japon Kültürü. 4. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.

Hesapçıoğlu, Muhsin (1994). Öğretim İlke ve Yöntemleri (Eğitim Programları ve Öğretim). 3. Baskı, Beta Yayıncılık, İstanbul.

<http://www.sa.psu.edu/sara/pulse/activity.shtml>

http://www.klingenstein.org/Additional_Resources/p.../suzukiproject.ht

http://www.klingenstein.org/Additional_Resources/proje.../soderburg.ht

<http://www.nationalforum.com/10din.htm>

<http://www.greenburgh.k12.us/bailey/special/band.html>

<http://www.hlpusd.k12.ca.us/go/district/me.../facilities/projectslistrev.htm>

<http://www.mari-el.ru:8101/mgpi/extracurriculum.html>

<http://schools.moe.edu.sg/amkps/eca.htm>

Karasar, Niyazi (1994). Araştırmalarda Rapor Hazırlama. 3A Araştırma Eğitim Danışmanlık Ltd., Ankara.

Kemertaş, İsmet (1997). Uygulamalı Genel Öğretim Metodu. Birsen Yayınevi Ltd. Şti., İstanbul.

Kıncal, Remzi Y. (2000). Ailenin Eğitimsel Fonksiyonları. 3. Baskı, Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Yayınları, Erzurum.

Köse, Erdoğan (2003). "Erzurum İlindeki İlköğretim Okullarında Ders Dışı Etkinliklere Yönelik Altyapı Olanakları İle İlgili Bir Ön Araştırma", Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi. Eğitim Bilimleri Özel Sayısı, Sayı:7, Erzurum.

Milli Eğitim Bakanlığı (1983). "İlkokul, Ortaokul, Lise ve Dengi Okullar Eğitici Çalışmalar Yönetmeliği", Tebliğler Dergisi. Sayı:2140, Ankara.

Morgan, D. ve Alwin, D. (1980). "When Less is More: School Size and Student Participation", Social Psychology Quarterly. V:43, (p.241-252).

Soderburg. (1997).

http://www.klingenstein.org/Additional_Resources/proje.../soderburg.ht

Suzuki, Matthew (1998). "Improving the Extracurricular Program at Iolani School". (www.klingenstein.org/Additional_Resources/p.../suzukiproject.ht).

Tezcan, Mahmut (1980). "Çocuk, Çalışma Yaşamı ve Boş Zaman Uğraşları", Çocuk ve Eğitim. Türk Eğitim Derneği Yayınları, Ankara (s.171-190).